

Sodobna paradigma socialne psihologije kot temelj različnih primerjalnih študij (vključno z medkulturnimi študijami in analizo odnosa Evropa : Slovenija)

VELKO S. RUS

IZVLEČEK

Sodobna paradigma socialne psihologije skuša združevati pristope eksperimentalne (temeljni socialno psihološki pojmi kot so stališča, vrednote, komunikacija, socialna kognicija, skupinska struktura in procesi, socializacija itd.), societalne, sociokulturne (sociologija, kultura, zgodovina), uporabne psihologije (ekonomija, pravo, politika, zdravstvo itd.) in psihosocialne antropologije (identiteta npr.). Z omenjenih vidikov se lahko analizira tudi odnos med Evropo in Slovenijo: raznovrstnost, celostnost ter interdisciplinarnost tovrstnega pristopa skuša spodbujati slovensko Društvo T. G. Masaryk. Poleg asociacij z Masarykovimi izjemnimi prispevki na področju znanosti in politike, ime društva predstavlja tudi skupni imenovalac različnih ljudi, miselnih smeri in socialno-duhovnih gibanj, ki so (bili) izjemnega pomena za slovensko zgodovino in (nacionalno) identiteto, hkrati pa kažejo na možne načine slovenske vpetosti v Evropo in v njene tokove (t. i. masarikovci, Sokol, Rostohar, Plečnik ipd.). Vojan Rus je bil v Sloveniji edini, ki je sredi 90-ih zmožeg zasnovo in uresničitev tovrstne dejavnosti društva zato, ker je vso njegovo dotedanje delo predstavljalo osnovo za tovrstno realizacijo.

Ključne besede: sociopsihologija, interdisciplinarnost, T. G. Masaryk, EU vs. SLO, Vojan Rus

ABSTRACT

CONTEMPORARY PARADIGM OF SOCIAL PSYCHOLOGY AS THE BASIS OF DIFFERENT COMPARATIVE STUDIES INCLUDING INTERCULTURAL STUDIES AND ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP EUROPE VS. SLOVENIA

Contemporary paradigm of social psychology tries to integrate the accesses of the experimental (basic notions of social psychology like attitudes, values, communication, social cognition, group structure and processes, socialisation etc.), of societal and sociocultural psychology (sociology, culture, history), of applied, (social) psychology (economy, law, politics, health etc.) and of psychosocial anthropology (problems of identity). From these points of view also the relationship between Europe and Slovenia could be analysed: diversity, wholeness and interdisciplinarity of such an access is encouraged by slovene "Association T. G. Masaryk for philosophical anthropology, ethics, for humanistic and social studies". Besides the associations regarding Masaryk's extraordinary contributions on the field of science and politics, the name of the association demonstrates also the common denominator of different people, cognitive orientations and socio-spiritual movements, which were/are of the extraordinary significance

for Slovene history and for (national) identity - on the other side, they indicate the possible ways of slovene incorporation into Europe and into its directions (intellectuals called "masaryks" in Slovenia, Hawk, Rostohar, Plečnik etc.). Vojan Rus was in the middle of 90 - is the only one in Slovenia, who was capable of the imagination and of the implementation of the such an activity of the association just because the whole his work and activity up to date demonstrates the basis for such realisation.

Key words: sociopsychology, interdisciplinary, T. G. Masaryk, EU vs. Slovenia, Vojan Rus

Primerjava med Evropo in Slovenijo? Evropa, Slovenija, vrednote? Še pred desetletjem in pol, raje manj, bi se zdelo tako spraševanje, naslovljeno na socialno psihologijo, kot nekaj, kar je popolnoma zgrešilo naslov - ali pa naslovnika: enega od obeh zagotovo.

Danes zagotovo ni več tako, sodobna socialna psihologija je ta hip močno spremenjena: kdor je njen razvoj v zadnjem desetletju in pol trdno (zaverovan v staro) prespal, se mu še danes ne sanja, kakšna je njena sodobna podoba. Pri tem mu ne more pomagati nobena teorija sanj, ne Freudova, ne Jungova, ne teorija kakšnega anonimnega Slovenca ob šanku ali pod njim.

Taka nova podoba ni nikakršna sveta kapelica novih večnih resnic in navdahnjenih prerokov človeškega izvora, ki jih je treba s privzdignjenimi ušesi poslušati. Tudi nima enega samega zveličavnega principa, pred katerim obstrmimo in ga morda celo - zavestno ali podzavestno - malikujemo.

Kakšna je torej sodobna socialna psihologija, ki se lahko loteva tudi takega vprašanja?

Menim, da ima redko katero področje znanosti tolikšno širino in raznovrstnost možnih interdisciplinarnih povezav, kot ravno psihologija. (Tokrat se pač "ne bomo spuščali" v dokazovanje in prikazovanje pravkar omenjene trditve.) Celota znanj, s katerimi se "psihologija" dopolnjuje, predstavlja hkrati *izjemno osnovo za oblikovanje psihosocialne oz. celo biopsihosocialne antropologije*. Tisto, kar je "psihologiji" doslej najbolj onemogočalo oblikovanje tovrstne paradigme, je bila ravno odsotnost celostne paradigme lastnega predmeta, metode in akcije.

Ravno omenjena paradigma naj bi omogočala celostno sintezo in vrednotenje *raznovrstnih* konkretnih znanj in antropologijo "dviguje nad" raven konkretnih, celostnih in natančnih opisov (deskripcij) konkretnih pojavov. *Interdisciplinarnost* znanj psihosocialno antropologijo "sili" v študij objektivnega in jo "odvrača od" izključno psihologistične pozicije, hkrati pa se ravno sodobna socialna psihologija ne more izogniti "miselnim nevihtam" in srečanjem s tistimi "miselnimi tokovi oz. smermi", ki raziskujejo psihološki prostor "pod" in "nad" gladino človekove zavesti.

Raznovrstnost, celostnost ter interdisciplinarnost so psihosocialni antropologiji *podarjene na "zlatem" krožniku*: "vrh" celostne paradigme, na katerem naj bi se nahajala psihosocialna antropologija, je namreč sinteza vseh predhodnih ravni:

- klasične (pretežno laboratorijsko eksperimentalne) socialne psihologije, ki je razvila zelo učinkovito *metodologijo* empiričnega oz. eksperimentalnega raziskovanja, pa tudi številne temeljne in izvorne *pojme*; "oboje" predstavlja nujno sestavino vseh drugih pristopov oz. ravni: societalnega, uporabnega in sociokulturnega;

- societalne psihologije, ki že "uvaja" interdisciplinarna znanja, ki jih potem

"razširja" tudi aplikativna socialna psihologija, zlasti s področij globalnih socialnih sistemov, kulture, zgodovine in ekonomije, ki poudarja ne le psihologijo posameznika in majhnih skupin, ampak tudi psihologijo družbe, oz. ki posameznika in majhno skupino uzre v "širšem kontekstu";

- sociokulturne psihologije, ki psihološke mehanizme obravnava kot neločljive od sociokulturnega konteksta (Deconchy, 1990) in ki zahteva poznavanje in povezavo z drugimi "miselnimi tokovi", vključno s strukturalizmom, semiotiko, modernizmom in postmodernizmom;

- aplikativne socialne psihologije, zlasti z njenih sodobnih področij, ki zahtevajo še dodatna interdisciplinarna znanja s področja prava, ekonomije, zdravstva oz. zdravja, komunikacije, medijev, turizma, športa, vodenja, marketinga, okolja itd.

- psihosocialne antropologije, ki poleg drugega vključuje tudi (med)kulturno psihologijo in psihologijo umetnosti, zlasti pa problematiko identitete.

Ravno Društvo T. G. Masaryk je s svojim delom eden glavnih spodbujevalcev razvoja sodobne sociopsihološke paradigme v Sloveniji.

Gre za paradigmo, ki pomeni "vračanje v prihodnost" k evropskim "koreninam" razvoja socialne psihologije, katere ime je zaznamoval Lindner kot evropski mislec v Sloveniji, T. G. Masaryk kot prodoren filozofski, humanistični, družboslovni in psihološki mislec,¹ demokrat in politik, pa tudi Rostohar,² prodorni raziskovalec ter povezovalc slovenskih, čeških in moravskih znanstvenih, kulturnih in političnih prostorov, ter Anton Trstenjak, eden najprodornejših mislecev na področju psihološke antropologije, na sami konici evropske misli, pa vendarle s trdnim oprijemališčem v slovenskih prostorih.

Odnos med Slovenijo in Evropo lahko z vidika celostne paradigme opredelimo tako s societalnega oz. sociokulturnega vidika, z vidika uporabne socialne psihologije, pa tudi z vidika psihosocialne antropologije:

- Z vidika sociokulturne oz. societalne psihologije gre za primerjanje psihologije družbe: "slovenske" in "evropske", in takoj se izkaže, da poleg temeljnih skupnih vrednot (politične demokracije, človekovih pravic, pravne in socialne države) obstaja tudi izjemna psihološka, kulturna in zgodovinsko-razvojna raznolikost evropskih - tudi zahodnoevropskih prostorov; brez upoštevanja vrednote različnosti in raznolikosti, kar pomeni različne psihološke, kulturne, politične in druge pomembne razsežnosti, se lahko zgubi tisto, kar je lahko v Evropi najbolj žlahtno.

- Z vidika sodobne uporabne socialne psihologije gre pri odnosih med Slovenijo in Evropo za množico področij, ki nimajo le psihološkega pomena, ampak imajo pomenov toliko, kolikor jih imajo interdisciplinarna znanja, brez katerih ne more obstajati sodobna socialnopsihološka aplikacija. Gre za vprašanja oz. področja marketinga, podjetništva in poslovne uspešnosti, okolja, zdravja, prava, funkcionalnega razreševanja konfliktov, medijev in javnega mnenja, športa, prometa, turizma, in še kaj bi se našlo. Kar velika skupina socialnih psihologov in drugih strokovnjakov bi lahko odnos "Evropa : Slovenija" analizirala s tega uporabnega vidika.

- Z vidika psihosocialne antropologije pa gre lahko med drugim za vprašanja razvoja, identitete (pojmovane z vidika psihosocialne antropologije, ne le "klasične" socialne psihologije), vrednot, osebnosti, etike in morale, ustvarjalnosti in svobode. (Breakwell in Lyons (1994) poudarjata npr. celo potrebo po merjenju identitete in

1 Masaryk je bil eden prvih raziskovalcev, ki se je empirično ukvarjal tudi s psihološkimi vidiki samomora: že leta 1881 je na Dunaju izšlo njegovo delo z naslovom "Der Selbstmord als sociale Massenerscheinung der modernen Civilisation".

2 V svoj učbenik z naslovom "Osnove socialne psihologije" je Rostohar že leta 1965 vključil poglavje z naslovom "Družbotvorne sile v luči etnologije".

socialnih sprememb, ki so se v Evropi zgodile v prvi polovici 90-ih let).

Tovrstni pristop ta hip predstavlja zgolj nekakšen kompas, zemljevid, celostni pogled na "evropski gozd", ki ga sestavlja množica različnih iz svojih korenin in zgodovine rastočih dreves. Zato je predvsem vodilo za to, "kaj, kam in kako", kot pa zbirka že zagotovljenih odgovorov na ta vprašanja.

Vprašanja identitete so torej postala tako rekoč "evropska zadeva".³

Društvo T. G. Masaryk je že na samem začetku naredilo prvi korak v tej smeri. Kar nekaj vidne poti je že prehojene v smeri razvoja take socioalne psihologije, ki bi se lahko spoprijela ne le z nujnimi laboratorijsko raziskovalnimi, ampak tudi s societalnimi, sociokulturnimi in antropološkimi izzivi.

Poleg tega je tudi ime Društva T. G. Masaryk simbolično. Pomeni skupni imenovalec različnih ljudi, miselnih smeri in gibanj, ki so bili izjemnega pomena za slovensko zgodovino, nacionalno identiteto, hkrati pa kažejo na slovensko vpetost v Evropo in njene tokove: nobeno drugo ime ta hip ne more zajeti tolikšne raznolikosti slovenske odprtosti in kompetentnosti v Evropi v marsičem odločilnih časih med obema svetovnjima vojnoma: Masaryk je bil "intelektualni mentor" številnih neodvisnih intelektualcev, ki so študirali na Dunaju in v Pragi, kot član vodstva češkega Sokola je imel velik vpliv na nekatere člane vodstva slovenskega Sokola, lahko rečemo, da "brez Masaryka" ne bi bilo niti Rostoharja niti vsega, kar je Rostohar naredil za češko, moravsko in slovensko psihologijo. Tudi Plečniku je odprl pot v Prago in Praga je tedaj pomenila eno kulturnih evropskih središč. Masaryk je (bil) častni doktor Univerze v Ljubljani in "masarikovci" so zelo pomemben del slovenske identitete in zgodovine. Narod, ki se ne zaveda najbolj pomembnih elementov svoje identitete, je slep na več kot eno oko: v takem primeru lahko njegovo aktualno identiteto tvori "socialni" oz. "kolektivni spomin", ki temelji na zelo selekcioniranih informacijah in na "brisanju" tistih spominskih sledi, ki osvetljujejo pogled na nekatere bistvene poti, "prehojene" v zgodovini določenega naroda. Taki "blank-i" v datoteki spomina omogočajo svojevoljna programiranja vnaprej ter interpretiranja "za nazaj": odvisno od trenutne volje do moči tistih, ki jo imajo v obilju. Tistim, ki jim je narod resnično pri srcu, se lahko utrne vprašanje, za kakšno identiteto sploh gre.

Ime T. G. Masaryk je torej *skupni imenovalec* nekaterih, za slovensko (pol)preteklo zgodovino in sedanjo narodno identiteto *bistvenih*, kulturnih, znanstvenih, političnih in nacionalno izjemno pomembnih pojavov. Nobeno drugo ime jih ne more izraziti jasneje, krajše in bolj jedrnato. Gre torej za:

- masarikovce (Dermota, Lončar itd.),
- takratni Sokol oz. pomemben del vodstva takratnega Sokola,
- Rostoharja in njegove vloge v slovenski znanstveni, kulturni in politični zgodovini,
- Plečnika in njegove uveljavitve v Pragi,
- mnoge posameznike, tako ali drugače povezane z vrednotami in konceptom Masarykovega dela.

Vse, kar je bilo omenjeno, predstavlja tudi *zgodovino* in v *sedanjosti učinkujočo zgodovino* (= sedanost) slovenske vpetosti v Evropo: ne pozabimo, da je bila Češko-slovaška republika njenega prvega predsednika takrat ena ekonomsko najrazvitejših dežel sveta in briljantna demokracija z mnogovrstnimi izrazi političnega pluralizma. T.

3 Ena od tematskih številko zelo znane evropske revije za psihologijo "Psychologie Europe" ("Psychology Europe") je 2. številko (vol. 2) posvetila Evropi in evropski identiteti z naslovom "Europe: identity, national belongingness and communication" ("Europe: Identite, appartenance nationale et communication"). Zanimivo branje, za katerim je (bilo) leta 1999 nezanemarljivo število slovenskih psihologov verjetno v zaostanku vsaj šest let.

G. Masaryk je torej skupni imenovalec, *najkrajše in hkrati najbolj vsebinsko polno poimenovanje za tisti del slovenske zgodovinske dinamike, ki je bil povezan s takrat najodličnejšim vrhom tistih evropskih vrednot, ki so tudi danes najbistvenejši atributi njene identitete*. Hkrati pa je T. G. Masaryk simbol oz. skupno ime za tisto slovensko zgodovinsko dinamiko, ki se je v Evropo, evropska sodelovanja vključevala *enakopravno* ali celo z lastno iniciativnostjo, vsekakor zelo uspešno.

Še enkrat lahko ponovimo: ime T. G. Masaryk je simbolično še z enega vidika: med obema vojnama, zlasti pa v 30-ih letih je bila to na velikem delu Evrope edina demokracija, obkrožena s Pilsudskim, Hortyjem, Antonescujem, z že uveljavljeno masovno industrijo umorov stalinizma in uveljavljajočim nacizmom. Otok demokracije sredi bolj ali manj globokega in razburkanega totalitarističnega morja je bil in ostane vedno demokratična vrednota in opozorilo, kakšne viharje je že previharila Evropa: danes se morda tudi celo preveč pozablja, da je bil ravno Masaryk eden prvih konceptualizatorjev in spodbujevalcev evropskega združevanja.

Društvo T. G. Masaryk, ki v Sloveniji "uradno" deluje od leta 1995, je lahko koncipiral nekdo, ki je z lastno osebnostjo, znanjem in demokratično orientacijo (prepoznaven skozi svoja znanstvena in življenjska dela - predpogoj je seveda njihovo predhodno poznavanje) dojel njegovo vlogo in pomen, ki se kot ista iztočnica istočasno preliva skozi duhovne, znanstvene, kulturne in politične prostore Slovenije, Češke, Evrope in tudi širše. Pobudnik in ustanovitelj Društva T. G. Masaryk v Sloveniji, dr. Vojan Rus, je s tem naredil izjemen prvi korak v smeri, ki so jo do začetka leta 1999 med drugim označili širje izjemno uspešni simpoziji, izstopajoči po svoji interdisciplinarnosti, aktualnosti in trajnem pomenu tem, številu udeležencev, njihovi medgeneracijski širini in kakovosti prispevkov. Gre za simpozije na temo:

- a/ etike in morale v sodobni družbi,
- b/ sodobnih intelektualcev,
- c/ Sokola ter
- d/ skupnih vrednot Evrope in Slovenije.

S tega vidika je Društvo T. G. Masaryk v nekaj letih svojega delovanja uresničilo takšne znanstvene in socialne kakovosti, kot redko katero podobno znanstveno društvo v Sloveniji in v Evropi: Društvo T. G. Masaryk je uspelo združiti 17 različnih znanosti, s 144 znanstvenimi predstavniki, ki so predstavljali najrazličnejše nazore in najrazličnejše generacije. S tem se Društvo T. G. Masaryk aktivno in izvirno vključuje v celoto nekaterih najbolj žlahtnih teženj demokratične Evrope v smeri interdisciplinarnega razvoja znanosti.⁴

Ravno omenjeni kontekst je bila tista bistvena spodbuda, ki je avtorja pričujočega teksta usmerila v kompleksen projekt snovanja sociopsihologije, oz. sodobne, celostne paradigme socialne psihologije kot: a/ teoretične, empirične, eksperimentalne in uporabne ter kot: b/ "klasične" (laboratorijsko eksperimentalne), socialne in socio-kulturne, aplikativne ter interdisciplinarne, pa tudi antropološko zasnovane.

Na ta način Društvo T. G. Masaryk na eni strani vsebinsko oživlja večdimenzionalno simboliko svojega imena, o kateri je "tekla beseda" pred nekaj odstavki - na drugi strani pa isto društvo, ravno na osnovi vsebinskih iztočnic, ki jih omenjena simbolika predstavlja, med drugim razvija koncept in prakso duhovnega razvoja, ki v 2. polovici 90-ih let pomeni evropsko (V. S. Rus, 1996, Vojan Rus, 1996, 1997), v

4 Časopis DELO z dne 9. 11. 1998 na str. 2. v članku z naslovom "Evropski akademiki v Sloveniji" poroča o simpoziju Evropske akademije znanosti in umetnosti, ki je bil novembra '98 v Ljubljani. Naziv simpozija je bil "Umetnost znanosti", pred generalno skupščino pa je bila še razprava z naslovom "Kako uresničevati interdisciplinarnost?".

bodočnost orientirano socialno inovacijo, temelječo na duhovni svobodi ter interdisciplinarnosti, evropskih vrednotah svobode, pravne in socialne države, demokracije in človekovih pravic.

LITERATURA

- Breakwell, G. M., Lyons, E. (eds.), *Changing European Identities*, Informational Series in Experimental Social Psychology, Pergamon, 1994.
- Deconchy, J. P., *Sociocultural Context and Psychological Mechanisms*, v Himmelweit, H. T., *Societal psychology*, Sage, 1990.
- Rus, V. S., *Informovanost jako predpoklad středoevropske spoluprace*, v: *Českoslovenství součást evropanství*, Konvoj, Brno, 1996, str. 253-256.
- Rus, Vojan, *Společne hodnoty střední, západní a východní Evropy*, v: *Českoslovenství součást evropanství*, Konvoj, Brno, 1996, str. 256-265.
- Rus, Vojan, *Realnost křesťanských temeljev nové Evropy*, v: *Etika in morala v sodobni družbi* (ur. Vojan Rus), Društvo T. G. Masaryk in Anthropolos, Ljubljana, 1997, str. 361-380.